

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΠΑΙΔΟΣ¹

Όταν κάποιος καλεῖται σὲ τόσο προχωρημένη ἡλικία νὰ γράφει ξανά γιὰ τὸ γυμνάσιο μιὰ «γερμανικὴ ἔκθεση»² τότε καταλαμβάνεται ἀπὸ ἓνα παράξενο συναίσθημα. Ὑπακούει ὅμως αὐτομάτως, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ὁ ἀφυπηρετήσας στρατιώτης, ὁ ὁποῖος στὸ ἄκουσμα τοῦ προστάγματος «Προσοχή!» κολλᾷ τὶς παλάμες στὶς ἐξωτερικὲς ραφὲς τοῦ παντελονιοῦ του, ἀφήνοντας τὰ πακέτα ποὺ εἶχε στὰ χέρια του νὰ πέσουν στὸ ἔδαφος. Προξενεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονός μὲ πόση προθυμία ἀποδέχθηκε [τὴν πρόταση αὐτή], ὡσὰν νὰ μὴν εἶχε ἐπέλθει κατὰ τὸν τελευταῖο μισὸ αἰῶνα οὐδεμία ιδιαίτερη

¹. [«Zur Psychologie des Gymnasiasten». Δημοσιεύθηκε στὸ *Festschrift* (ἐπετειακὴ ἔκδοση τοῦ γυμνασίου K.k. Erzherzog Rainer-Realgymnasium τῆς Βιέννης μὲ ἀφορμὴ τὸ πεντηκοστὸ τοῦ ἰωβηλαῖο), Βιέννη, Ὀκτώβριος τοῦ 1914. Οἱ διοργανωτὲς καθηγητὲς τοῦ ἰωβηλαίου ζήτησαν ἀπὸ τὸν Φρόντ νὰ γράφει, ὑπὸ τὴν μορφὴ ἔκθεσης, ἓνα κείμενο μὲ θέμα τὸν μαθητὴ τοῦ γυμνασίου, τὸ ὁποῖο ἐνσωματώθηκε στὴν συνοδευτικὴ ἐπετειακὴ ἔκδοση].

². [Στὴν Αὐστρία τὸ γυμνάσιο (Gymnasium) εἶναι ὀκτατάξιο (ἡλικία 9/10 ἕως 17/18 ἐτῶν) καὶ ἀκολουθεῖ τὸ τετρατάξιο δημοτικὸ σχολεῖο (Volksschule/Grundschule, ἡλικία 6 ἕως 10 ἐτῶν). Τὸ μάθημα τῆς ἔκθεσης ἀπαιτεῖ τὴν χρῆση τῆς ἐπίσημης γερμανικῆς γλώσσας καὶ ὄχι τῶν ἐπὶ μέρους διαλέκτων οἱ ὁποῖες μιλοῦνται στὶς διάφορες περιοχὲς τῆς Αὐστρίας. Γι' αὐτὸ προφανῶς ὁ Φρόντ υἱοθετεῖ τὸν ὄρο «γερμανικὴ ἔκθεση»].

άλλαγή. Στην πραγματικότητα όμως —μέ την πάροδο όλου αὐτοῦ τοῦ διαστήματος— ἔχει γεράσει, βρίσκεται λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ ἐξηκοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του³ καὶ τόσο τὸ συναίσθημα τῆς αὐτοεκτίμησής του ὅσο καὶ ὁ καθρέφτης του μαρτυροῦν μὲ ἀδιαμφισβήτητο τρόπο τὸν βαθμὸ στὸν ὁποῖο ἔχει ἤδη κάψει τὸ φῶς τῆς ζωῆς του.

Πρὶν ἀπὸ δέκα περίπου χρόνια ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν στιγμὲς κατὰ τις ὁποῖες μποροῦσε ξαφνικὰ νὰ αἰσθανθεῖ πάλι ἐντελῶς νέος. Περπατῶντας στοὺς δρόμους τῆς γενέτειρας πόλης του —ἔχοντας ἤδη γκρίζα γένια καὶ κουβαλῶντας ὅλα τὰ βάρη μιᾶς ἀστικῆς ὑπαρξῆς— συναντοῦσε ἀπρόσμενα τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλον καλοδιατηρημένο ἡλικιωμένο κύριο, τὸν ὁποῖο χαιρετοῦσε σχεδὸν ταπεινὰ ἐπειδὴ στὸ πρόσωπό του ἀναγνώριζε ἕναν ἐκ τῶν καθηγητῶν του ἀπὸ τὸ γυμνάσιο. Στὴν συνέχεια ὅμως κοντοστεκόταν καὶ τὸν ἀκολουθοῦσε μὲ τὸ βλέμμα του ρεμβάζοντας: εἶναι ὄντως αὐτὸς ἢ μήπως κάποιος ἄλλος μὲ τὸν ὁποῖο ἔχει ἐκπληκτικὴ ὁμοιότητα; Πόσο νεανικὸς φαίνεται, ἐνῶ ἐσὺ ἔχεις γεράσει τόσο! Πόσων χρόνων νὰ εἶναι ἄραγε σήμερα; Εἶναι δυνατὸν αὐτοὶ οἱ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι κάποτε στὰ μάτια μας ἀντιπροσώπευαν τοὺς ἐνηλίκους, νὰ ἦταν μόνον κατὰ τι μεγαλύτεροί μας;

Ἐκείνη τὴν στιγμὴ τὸ παρὸν φάνταζε συσκοτισμένο ἐνῶ ὁ βίος μεταξὺ τῶν δέκα καὶ δεκαοκτῶ ἐτῶν ἀναδυόταν μέσα ἀπὸ τις διάφορες γωνίες τῆς μνήμης, μαζί μὲ τις ιδέες καὶ τις πλάνες του, τοὺς ὀδυνηροὺς του μετασχηματισμοὺς καὶ τις χαροποιούς του ἐπιτυχίες, τις πρῶτες μὴσεις σὲ ἕναν πεπερασμένο πολιτισμικὸ κόσμο (ὁ ὁποῖος ἀργότερα θὰ καθίστατο τουλάχιστον γιὰ μένα πολυτιμότερη παρηγοριὰ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ζωὴ), τις πρῶτες ἐπαφές μὲ τις ἐπιστῆμες (ὅπου πί-

³. [“Ὅταν ἔγραψε τὸ κείμενο αὐτὸ ὁ Φρόυντ ἦταν 58 ἐτῶν].

στευε κανείς πώς μπορούσε να επιλέξει σε ποιιά από αυτές θα αφιέρωνε τις —μέ βεβαιότητα ανεκτίμητες— υπηρεσίες του). Και νόμιζα πώς θυμήθηκα ότι ὅλος αὐτός ὁ καιρὸς [μεταξὺ τῶν δέκα καὶ δεκαοκτῶ ἐτῶν] διακατείχετο ἀπὸ τὴν διαίσθησή μιᾶς ἀποστολῆς, ἡ ὁποία ἀρχικῶς ὑποδηλωνόταν σιγανὰ ἕως ὅτου καταφέρω ἐν συνεχείᾳ νὰ τὴν ἐνδύσω μὲ ἡχηρὰ λόγια στὴν ἔκθεση ποὺ ἔγραψα κατὰ τις ἀπολυτήριες σχολικὲς ἐξετάσεις μου.⁴ ἤθελα στὴν ζωὴ μου νὰ συμβάλω καὶ ἐγὼ στὴν ἀνθρώπινη γνώση.

Ἐν τέλει ἔγινα γιατρός, στὴν οὐσία ψυχολόγος, καὶ μπόρεσα νὰ δημιουργήσω ἕναν νέο κλάδο τῆς ψυχολογίας, τὴν λεγόμενη «ψυχανάλυση», ἡ ὁποία πρὸς τὸ παρὸν κρατᾶ σὲ ἀγωνία γιατροὺς καὶ ἐρευνητὲς τόσο σὲ κοντινὲς ὅσο καὶ σὲ μακρινὲς ξενόγλωσσες χῶρες (λιγότερο ἀπὸ ὅλους φυσικὰ αὐτοὺς τῆς ἴδιας μου τῆς πατρίδας), ἀποκομίζοντας ἐπαίνους καὶ ἐπικρίσεις.

Ὡς ψυχαναλυτὴς ὀφείλω νὰ ἐνδιαφέρομαι περισσότερο γιὰ συναισθηματικὲς παρὰ γιὰ διανοητικὲς διαδικασίες, περισσότερο γιὰ τὸν ἀσυνειδητὸ παρὰ γιὰ τὸν συνειδητὸ ψυχικὸ βίο. Ἡ συγκίνησή μου κατὰ τὴν συνάντησή μου μὲ τὸν παλιό μου καθηγητὴ τοῦ γυμνασίου μὲ προτρέπει νὰ κάνω μιὰ πρώτη ἐξομολόγηση: δὲν ξέρω τί εἶχε σὲ ἐμᾶς ἰσχυρότερη ἐπίδραση, τί ἀποδείχθηκε γιὰ ἐμᾶς σημαντικότερο, ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ ἀντικείμενο τῶν παραδόσεων, τὶς ἐπιστῆμες ἢ μὲ τὴν προσωπικότητα τῶν καθηγητῶν μας; Σὲ κάθε περίπτωση, μὲ τοὺς τελευταίους ὑπῆρχε ἕνα ἀτέρμονο ὑπόγειο ρεῦμα ἐπικοινωνίας καὶ γιὰ πολλοὺς ἀπὸ ἐμᾶς ἡ πορεία πρὸς τὶς ἐπιστῆμες

⁴. [Ὁ Φρόντ διετέλεσε μαθητὴς τοῦ γυμνασίου Leopoldstadter Communal-Realgymnasium τῆς Βιέννης (1865-1873), ὅπου καὶ πραγματοποίησε τὶς ἀπολυτήριες ἐξετάσεις του (Matura) μὲ βαθμὸν ἄριστα μετὰ ἐπαίνου].

ὀδηγήθηκε μόνον μέσα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῶν καθηγητῶν· γιὰ ὀρισμένους ἢ πορεία αὐτὴ συχνὰ ἀναστελλόταν ἐνῶ γιὰ κάποιους ἄλλους —γιατί νὰ μὴν τὸ παραδεχθοῦμε;— δὲν ὀλοκληρώθηκε ποτέ.

Ἐπεδιώκαμε νὰ τοὺς προσελκύσουμε ἢ τοὺς ἀποστρεφώμασταν, φαντασιωνόμασταν⁵ γιὰ αὐτοὺς συμπάθειες ἢ ἀντιπάθειες οἱ ὁποῖες μᾶλλον δὲν εἶχαν πραγματικὴ ὑπόσταση, μελετούσαμε τοὺς χαρακτῆρες τους καὶ μέσῳ αὐτῶν διαμορφώναμε ἢ παραμορφώναμε τοὺς δικούς μας. Μᾶς παρακινούσαν πρὸς τὶς πλέον ἰσχυρὲς ἐξεγέρσεις καὶ μᾶς ἐξανάγκαζαν σὲ πλήρη ὑποταγή· καιροφυλακτούσαμε γιὰ τὶς μικρὲς τοὺς ἀδυναμίες καὶ ἤμασταν ὑπερήφανοι γιὰ τὰ μεγάλα τους προσόντα, τὶς γνώσεις τους καὶ τὴν δικαιοσύνη τους. Κατὰ βάση τοὺς ἀγαπούσαμε πολὺ, ἐφ' ὅσον καὶ ὅταν μᾶς ἔδιδαν κάποιον λόγο γιὰ νὰ τοὺς ἀγαπήσουμε (δὲν ξέρω ἐὰν αὐτὸ τὸ εἶχαν ἀντιληφθεῖ ὅλοι οἱ καθηγητές μας). Δὲν μπορούμε ὁμῶς νὰ ἀρνηθοῦμε καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ ἕναν ἰδιαιτέρο τρόπο ἤμασταν ἀπέναντί τους ἀρνητικὰ διακείμενοι, κατὰ ἕναν τρόπο ὁ ὁποῖος ἦταν δυνατόν νὰ προκαλέσει σὲ κάποιους ἀπὸ αὐτοὺς προβλήματα καὶ δυσκολίες. Εἴχαμε ἀπέναντί τους ἐκ

⁵. [Ἐν προκειμένῳ ὁ Φρόυντ σχηματίζει τὸ ρῆμα «φαντασιωνομαι» κάνοντας χρῆση τῆς λατινικῆς γλώσσας (*imaginieren*) ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, τὴν ὁποία μετέρχεται σὲ ἄλλα κείμενα (*Phantasien*). Ἐπίσης, ἐν συνεχείᾳ χρησιμοποεῖ τὸν ὄρο *imagines*, ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται μὲ τὴν λέξη «φαντασιώματα» (φαντασιωτικὲς ἀναπαραστάσεις-εἰκόνες προσώπων, ὅπως λόγου χάριν τοῦ πατέρα, τῆς μητέρας ἢ τῶν ἀδελφῶν) ἐνῶ ἡ λέξη «φαντασιώσεις» (*phantasieren*) ὑποδηλεῖ φαντασιωτικὲς ἀναπαραστάσεις-εἰκόνες καταστάσεων ἢ περιστατικῶν (ὅπως λόγου χάριν ἡ φαντασίωση περὶ τοῦ χτυπήματος, τουτέστιν ὅτι χτυποῦν ἕνα παιδί)].

τῶν προτέρων τὴν ταυτόχρονη τάση γιὰ ἀγάπη καὶ μῖσος, γιὰ κριτικὴ καὶ θαυμασμό. Ἡ ψυχανάλυση ὀνομάζει μιὰ τέτοια διάθεση γιὰ ἀντιθετικὴ συμπεριφορὰ ἀμφιθυμικὴ καὶ δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ ἀμηχανία νὰ καταδείξει καὶ τὴν πηγὴ μιᾶς τέτοιας συναισθηματικῆς ἀμφισημίας.

Μᾶς ἔχει δηλαδὴ διδάξει ὅτι οἱ γιὰ τὴν μεταγενέστερη συμπεριφορὰ τοῦ ἀτόμου λίαν σημαντικὲς συναισθηματικὲς στάσεις πρὸς ἄλλα ἄτομα συγκροτοῦνται σὲ πολὺ προγενέστερες ἐποχές. Ἦδη ἐντὸς τῶν πρώτων ἕξι ἐτῶν τῆς παιδικῆς ἡλικίας ὁ μικρὸς ἄνθρωπος ἔχει καθορίσει τὸ εἶδος καὶ τὸν συναισθηματικὸ τόνο τῶν σχέσεών του πρὸς ἄτομα τοῦ ἰδίου ἀλλὰ καὶ τοῦ διαφορετικοῦ φύλου. Ἀπὸ τοῦδε καὶ στὸ ἐξῆς μπορεῖ νὰ τὶς μετεξελίξει καθὼς καὶ νὰ τὶς μετασχηματίσει πρὸς συγκεκριμένους κατευθύνσεις· δὲν μπορεῖ ὅμως πιά νὰ τὶς καταργήσει. Τὰ ἄτομα στὰ ὁποῖα προσκολλᾶται μὲ τέτοιον τρόπο εἶναι οἱ γονεῖς καὶ τὰ ἀδελφία του. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους γνωρίζει στὴν συνέχεια καθίστανται γιὰ αὐτὸν ὑποκατάστατα ἄτομα ἐκείνων τῶν πρώτων συναισθηματικῶν ἀντικειμένων (ἐνίοτε δὲ καὶ τῶν ἀτόμων τὰ ὁποῖα διαδραματίζουν καὶ αὐτὰ —ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γονεῖς— κάποιον ρόλο στὴν φροντίδα του) καὶ ταξινομοῦνται γιὰ αὐτὸν σὲ σειρές, οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ «φαντασιώματα» —ὅπως λέμε— τοῦ πατέρα, τῆς μητέρας, τῶν ἀδελφῶν κ.λπ. Συνεπῶς αὐτὲς οἱ μεταγενέστερες γνωριμίες προορίζονται γιὰ τὴν ἀνάληψη ἑνὸς εἴδους συναισθηματικῆς κληρονομιάς, προσκρούουν σὲ συμπάθειες καὶ ἀντιπάθειες, στὴν δημιουργία τῶν ὁποίων οἱ ἴδιες συνέβαλαν ἐλάχιστα. Ἡ κάθε μεταγενέστερη φιλικὴ καὶ ἐρωτικὴ ἐκλογή πραγματοποιεῖται ἐπὶ τῆς βάσει ἀναμνησιακῶν ἰχθῶν, τὰ ὁποῖα ἄφησαν πίσω τοὺς ἐκεῖνα τὰ ἀρχικὰ πρότυπα.

Ἀπὸ τὰ φαντασιώματα μιᾶς παιδικῆς ἡλικίας ἡ ὁποία συνήθως δὲν διατηρεῖται πιά στὴν μνήμη κανένα δὲν εἶναι γιὰ

τὸν νεαρὸ καὶ τὸν ἄνδρα σημαντικότερο ἀπ' ὅ,τι ἐκεῖνο τοῦ πατέρα του. Ὅργανική ἀναγκαιότητα εἰσήγαγε σὲ αὐτὴν τὴν σχέσηὴ μιᾶ συναισθηματικῆ ἀμφισημίας, ὡς συγκλονιστικότερη ἔκφραση τῆς ὁποίας μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸν ἑλληνικὸ μῦθο τοῦ Οἰδίποδος. Τὸ μικρὸ ἀγόρι ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ θαυμάζει τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος τοῦ φαίνεται ὡς ὁ πιὸ ἰσχυρὸς, ὁ πιὸ ἀγαθὸς καὶ πιὸ σοφὸς ἀπὸ ὅλα τὰ πλάσματα· μόνον ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς συνιστᾷ μιᾶ ὑψηλότερη βαθμίδα αὐτῆς τῆς εἰκόνας τοῦ πατέρα, ὅπως αὐτὴ ἀναπαρίσταται στὸν πρῶμο παιδικὸ ψυχικὸ βίον. Πολὺ σύντομα ὁμοῦς ἐμφανίζεται ἡ ἄλλη πλευρὰ αὐτῆς τῆς συναισθηματικῆς σχέσης. Ὁ πατέρας ἀναγνωρίζεται καὶ ὡς ὁ ὑπερκραταῖος καταστροφέας τοῦ προσωπικοῦ ἐνορμητικοῦ βίου, καθίσταται σὲ πρότυπο τὸ ὁποῖο δὲν θέλει κανεὶς μόνον νὰ μιμηθεῖ ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξαλείψει, μὲ σκοπὸ νὰ καταλάβει ὁ ἴδιος τὴν θέσιν του. Ἡ τρυφερὴ καὶ ἡ ἐχθρικὴ ὥση ἀπέναντι στὸν πατέρα ὑφίστανται στὸ ἐξῆς ἡ μία πλάι στὴν ἄλλη, συχνὰ κατὰ τὴν διάρκειαν ὁλόκληρου τοῦ βίου, χωρὶς νὰ μπορεῖ ἡ μία νὰ καταργήσῃ τὴν ἄλλη. Σὲ μιᾶ τέτοια παραλληλία τῶν ἀντιθέτων βρίσκεται καὶ ὁ χαρακτήρας ἐκείνου τὸ ὁποῖο ὀνομάζουμε συναισθηματικὴ ἀμφισημία.

Στὸ δεῦτερο μισὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας προετοιμάζεται μιᾶ ἀλλαγὴ αὐτῆς τῆς σχέσης πρὸς τὸν πατέρα, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας δὲν μποροῦμε νὰ ἀντιληφθοῦμε ἐπαρκῶς. Τὸ ἀγόρι ἀρχίζει νὰ στρέφει τὸ βλέμμα του ἀπὸ τὸ παιδικὸ τοῦ δωμάτιο πρὸς τὸν πραγματικὸ ἐξωτερικὸ κόσμον καὶ προβαίνει σὲ ἀναπόφευκτες πιά ἀνακαλύψεις, οἱ ὁποῖες ὑπονομεύουν τὴν ἀρχικὴ ὑπερεκτίμησιν τοῦ πατέρα καὶ προάγουν τὴν ἀποκόλλησίν του ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρῶτον ἰδανικόν. Θεωρεῖ πῶς ὁ πατέρας δὲν εἶναι πιά ὁ πιὸ ἰσχυρὸς, ὁ πιὸ σοφός, ὁ πιὸ πλούσιος· δὲν μένει ἱκανοποιημένος ἀπὸ αὐτόν, μαθαίνει νὰ τοῦ ἀσκεῖ κριτικὴ καὶ νὰ τὸν κατατάσσει κοινωνικῶς, ἀφήνοντάς τον

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΠΑΙΔΟΣ

συνήθως νὰ πληρώσει ἀκριβὰ γιὰ τὴν ἀπογοήτευση τὴν ὁποία τοῦ προκάλεσε. Κάθε τι τὸ ἐλπιδοφόρο ἀλλὰ καὶ κάθε τι τὸ κακέμφατο, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει τὴν νέα γενιά, ἔχει ὡς προϋπόθεση αὐτὴν τὴν ἀποκόλληση ἀπὸ τὸν πατέρα.

Σὲ αὐτὴν τὴν ἀναπτυξιακὴ φάση τοῦ νεαροῦ ἀτόμου ἐντάσσεται καὶ ἡ συνάντησή του μὲ τοὺς καθηγητές. Τώρα καταννοῦμε πιά τὴν σχέση μας πρὸς τοὺς καθηγητές μας τοῦ γυμνασίου. Αὐτοὶ οἱ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι κάποτε δὲν ἦταν κατ' ἀνάγκην καὶ οἱ ἴδιοι πατέρες, ἀποτελοῦσαν γιὰ ἐμᾶς τὸ ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα. Γι' αὐτὸ καὶ μᾶς φαίνονταν τόσο ὄριμοι, τόσο ἀπρόσιτα ἐνήλικοι, ἀκόμη καὶ ἂν ἦταν πολὺ νέοι. Προβάλλαμε σὲ αὐτοὺς τὸν σεβασμὸ καὶ τὶς προσδοκίες μας ἀπὸ τὸν παντογνώστη πατέρα τῶν παιδικῶν μας χρόνων, καὶ ἔπειτα ἀρχίσαμε νὰ τοὺς συμπεριφερόμαστε ὅπως ἀκριβῶς καὶ στοὺς πατέρες μας στὸ σπίτι. Τοὺς ἀντιμετωπίζαμε μὲ τὴν ἀμφιθυμία τὴν ὁποίαν εἴχαμε ἀποκτήσει ἐντὸς τῆς οἰκογενείας καὶ μὲ τὴν βοήθεια αὐτῆς τῆς στάσης τοὺς συναγωνιζόμεσταν, ὅπως ἀκριβῶς εἴχαμε συνηθίσει νὰ συναγωνιζόμεσθε καὶ τοὺς ἐξ αἵματος πατέρες μας. Ἐὰν δὲν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὸ παιδικὸ δωμάτιο καὶ τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ κατανοήσουμε τὴν συμπεριφορά μας ἔναντι τῶν καθηγητῶν μας ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τὴν δικαιολογήσουμε.

Ὡς γυμνασιόπαιδες εἴχαμε καὶ ἄλλα πολλὰ βιώματα —καὶ σίγουρα ὄχι λιγότερο σημαντικὰ— ὅπως μὲ τοὺς διαδόχους τῶν ἀδελφῶν μας, δηλαδὴ μὲ τοὺς συμμαθητές μας· ὅλα ὅμως αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ γράψουμε σὲ κάποια ἄλλη κόλλα χαρτιοῦ. Τὸ ἱωβηλαῖο τοῦ σχολείου μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐπικεντρώσουμε τὶς σκέψεις μας στοὺς καθηγητές.

